

Mokány Sándor és Mokányné Nagy Katalin kárpátaljai nyelvjárásgyűjtéseiről

1. Hozzátartozóit és a magyar nyelvtudomány művelőit váratlanul érte a szomorú hír: 2010. július 10-én, életének hetvenedik évében elhunyt Mokányné Nagy Katalin. Alig telt el néhány hónap, s férjét, Mokány Sándort is utolsó útjára kísérrhettük. Életútjuk és munkásságuk még a kárpátaljai nyelvészek körében is alig ismert, pedig a dialektológia, etimológia és szlavisztika terén egyaránt eredményes munkát végeztek. Jelen dolgozatomban emléküknök adózva életük fontosabb állomásait és kárpátaljai nyelvjárásgyűjtéseiket tekintem át.

2. Mokány Sándor 1932. június 10-én az akkor Csehszlovákiához tartozó Técsön született. Előbb a huszti gimnáziumban, majd a II. világháborút követően és Kárpátalja Magyarországtól való újbóli elcsatolása után szülővárosában tanult. A középiskola elvégzését követően az Ungvári Állami Egyetemen folytatta tanulmányait. Itt szerzett 1954-ben tanári diplomát.

1956 és 1960 között a Tartui Egyetem (Észtország) aspiránsa. Ennek előzménye, hogy a Paul Ariste vezette tartui finnugor tanszék a Szovjetunióban élő finnugor népek nyelvének tanulmányozásában s a kutatók képzésében jelentős szerepet vállalt. Ők vették fel a kapcsolatot az ungvári egyetemmel, érdeklődve, hogy van-e olyan magyar tudósjelölt, aki szívesen tanulna Észtországban. Az ungvári egyetem Mokány Sándort ajánlotta.

A tartui évek alatt válik tehetséges tudósjelöltre érett nyelvészé. Az egyetem nyitott, alkotó szellemisége meghatározó volt fejlődése szempontjából. 1966-ban védte meg a máramarosi ukrán nyelvjárások magyar jövevényszavairól írott, több mint félezer oldalas kandidátusi disszertációját (Венгерские заимствования в Мароморошском украинском диалекте Закарпатской области. Tartu). Tanára a nemzetközileg ismert nyelvész, Paul Ariste volt.

1960-ban köt házasságot Nagy Katalinnal. 1959-től a leningrádi (ma szentpétervári) egyetem magyar nyelvtanára. 1977-ben feleségével Magyarországon telepednek le. Ezt követően a szegedi József Attila Tudományegyetemen, a pozsonyi Comenius Egyetemen, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Szláv Tanszékén és a prágai Károly Egyetemen tanít. Tanári pályája során a magyar mellett az ukrán és az észt nyelvet is oktatta. Felesége 1977 és 1979 között a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében, ezt követően pedig az Akadémia könyvtárában dolgozott.

Mokány Sándor nyelvészeti érdeklődésének, munkásságának középpontjában a szavak eredetének a kutatása állt. „A történelem a szavakban van” – mondta egyik beszélgetésünk

alkalmával. Szülőföldje ukrán nyelvjárásainak magyar jövevényszavait tárgyaló, fentebb már említett kandidátusi értekezése és első tanulmányai már jelzik az etimológiában való jártasságát.

Bár az ukrán nyelvjárások magyar jövevényszavainak kérdéskörét a későbbiekben is érintette (többek között az ukrán etimológiai szótár magyar vonatkozásaival kapcsolatosan), figyelme az 1970-es évek közepétől egyre inkább a magyar nyelv szókincsének kutatására terelődik. Feleségével Kárpátalja számos településén gyűjtöttek nagy mennyiségű tájnyelvi anyagot. 1980-ban a Nyelvtudományi Értekezések 105. számaként megjelent „Magyar szófejtések” című kiadványában szófejtéseit jórészt kárpátaljai gyűjtéseire építette. Könyvében fontos információkkal bővíti a *fonák*, a *reng* és a *leng*, a *kapar*, a *szólító* stb. eredetével kapcsolatos ismereteinket. Szófejtései arról is vallanak, hogy mennyire tájékozott volt a tájszótárakban, amelyek legkedvesebb olvasmányai közé tartoztak.

1995-ben jelent meg a „Népetimológia mint szóalkotási/szóalakítási mód” című tanulmánya (Hungarológia 8: 3–108), amely a magyar népetimológiai kutatások egyik legfontosabb munkája, akárcsak a „(Nép)etimológiai szógyűjtemény” (NéprNytud. 2001: 373–96) és a „(Nép)etimológiák” (Nytud. 2005: 131–46) című dolgozata.

Szófejtései során kárpátaljai nyelvjárási gyűjtéseit és a tájszótárakban való jártasságát a következő tanulmányaiban is jól hasznosította: „A nyelvatlazok felhasználhatósága az etimológiai kutatások forrásanyagaként” (NéprNytud. 1980–1981: 135–47), „Néhány ujjnevünk eredetéhez” (NéprNytud. 1984: 71–81), „A *romlik*, *ront*, *rongál* és *rombol* szócsalád átagja(i)” (NéprNytud. 1985–1986: 151–4), „Áld és átkoz (Etimológia és kinezika)” (NéprNytud. 2001: 185–8), „Eszmélkedés néhány talányos jelentésű régi erdélyi szóról” (Nytud. 2006: 111–20), „Mikor, hol és kiktől kerülhetett nyelvünk szókincsébe a *mont* meg a *konta*?” (MNy. 2007: 455–9), „Betekintés az onomasziológiailag rokon magyar és (kárpát)ukrán szavak alakulásmódjába” (MNy. 2008: 470–8) stb. Több szófejtése az „Etimologisches Wörterbuch des Ungarischen” köteteiben is megtalálható.

3. Mokányiné Nagy Katalin az akkor Magyarországhoz tartozó Kolozsvárott született 1941. április 21-én. Szülei zilahiak voltak, korai gyermekéveit itt töltötte. A II. világháború végén édesanyjával Munkácsra látogatnak, hogy beteg rokonukat hazavigyék. Időközben Kárpátalját és Észak-Erdélyt újra elcsatolják Magyarországtól, s lezárják a határokat. Az újonnan berendezkedő szovjet hatóságoknál hiába kérvényezik, hogy hazatérhessenek Erdélybe, Kárpátalján ragadnak.

Munkácsra jár iskolába, s itt végzi el a tanítóképzőt. Később a Leningrádi Állami Egyetemen szerez magyar–orosz szakos diplomát. 1972-től hanti és manysi nemzetiségű hallgatóknak magyar nyelvet oktat a leningrádi (ma szentpétervári) A. I. Hercen Tanárképző Főiskolán. Tanári pályáját az alaposság, fegyelmezetttség és lelkiismeretesség jellemezte. Jóindulatú, ugyanakkor igényes is volt diákjaival szemben.

1969 és 1972 között a Tartui Egyetem aspiránsa. A kárpátaljai magyar nyelvészek közül férje mellett itt tanult többek között Zékány Imre, Káposztai Erzsébet és Fodó Sándor is. Akárcsak Mokány Sándor, ő is Paul Ariste tanítványa volt. 1972-ben védte meg kandidátusi értekezését, melynek címe: „Лексические особенности венгерских языковых островков Закарпатской области (Восточная часть)” (A magyar nyelvszigetek lexikai sajátosságai Kárpátalja keleti részén). Összesen kilenc máramarosi településen vizsgálta az állathívogatókat és -terelőket, valamint a népi állattartás szókincsét. Alapos és gazdag

nyelvjárási gyűjtésre épített munkája a kárpátaljai magyar dialektológiai kutatások örökbecsű forrása.

A Советское финно-угроведение / Soviet Finno-Ugric Studies c. folyóiratban megjelent első tanulmányai rögtön felkeltették a finnugor nyelvekkel foglalkozó kutatók érdeklődését. Kárpátalja keleti részének magyar nyelvszigeteivel (О венгерских языковых островках в восточном Закарпатье: СФУ. 1972: 59–64), e nyelvjárások lexikai sajátosságával (Из наблюдений над лексическими особенностями венгерских языковых островков восточного Закарпатье: СФУ. 1972: 207–16), az állathívogatókkal és -terelőkkel (Побудительно-волевыражающие слова в венгерских языковых островках восточного Закарпатье: СФУ. 1972: 121–30, 1975: 276–80, 1983: 52–60, 196–201), valamint az állattartás szókincsével a magyar dialektológusok korábban alig foglalkoztak (Наблюдения над венгерской диалектной терминологией животноводства. I–X.: СФУ. 1986: 214–9, 1987: 120–6, 1988: 43–7, LU. 1990: 112–5, 1991: 99–104, 1992: 123–7, 1993: 128–31, 1994: 108–11, 1995: 112–5, 1996: 119–23). Nem véletlen, hogy a folyóirat, később pedig a „Linguistica Uralica” disszertációjának fejezeteit részenként közölte.

Az említettek mellett figyelmet érdemel a viski nyelvjárás mezőiségi gyökereiről (О переселенческом венгерском языковом островке в восточном Закарпатье: Вопросы советского финно-угроведения. Языкознание. Szaranszk, 1972. 121), a viski nyelvjárás egyik sajátosságáról, az *a*-zásról (A-lisusest Viski [Vöškovo] küla ungari murrakus: Emakeele Seltsi aastaraamat 1975: 99–103), a madarak és apró háziállatok becéző megnevezéseiről (Ласкательные названия птенцов и детенышен домашних животных в венгерских языковых островках восточного Закарпатье: Fenno-ugristica 1975: 213–22), a nyelvfeldrajzi térképek készítésének módszeréről írott tanulmánya (Методика обработки лингво-географических карт венгерской диалектологической школой: Fenno-ugristica 1980: 79–83), továbbá técsői szövegközlése (Nyelvjárási szöveg Técsőről: NéprNytud. 1980–1981: 375–7) és MOKÁNY SÁNDORRAL közösen írott „Homonímia és gyakoriság” című dolgozata is (NéprNytud. 1987–1988: 149–65). Meg kell említenünk a FÜREDI MIHÁLY és KELEMEN JÓZSEF által szerkesztett „A mai magyar nyelv szépprózai gyakorisági szótára (1965–1977)” munkálataiban való részvételét is.

4. Utolsó nagy közös tervük a técsői tájszótár elkészítése volt. Ez sajnos váratlan haláluk miatt nem válhatott valóra. A cédulázott tájszógyűjtést azonban sikerült megmenteni. Ennek az értékes anyagnak a kiadásával megszülethetne s hozzáférhetővé válhatna az első kárpátaljai magyar helyi tájszótár. A técsői tájszógyűjtés mellett körülbelül félszáz, az 1960–70-es évekből származó técsői, viski és kerekhegyi magnetofon-szalagot is hátrahagytak. Jó lenne ezeket a máramarosi magyar nyelv- és nyelvjárászigetek kutatásának szempontjából páratlan felvételeket digitalizálni.

Mokány Sándor és Katalin életműve a kárpátaljai magyar nyelvjáráskutatás legjavához sorolható. A magyar nyelvtudomány művelői nem feledik azokat az erőfeszítéseket, amelyeket a kárpátaljai magyar nyelvjáráskutatás és a magyar nyelv ügyében tettek. Hiányuk fájló veszteség mind a kárpátaljai tudományosság, mind a magyar nyelvtudomány számára.